

методів, які були використані великим педагогом: методи переконання, перенавчання, переключення та інші.

Ключові слова: метод, особистість, виховна система, традиції народної педагогіки.

Алдакімова О. В. Использование исторического наследия А. С. Макаренко в современном образовании

В статье представлен опыт нескольких учебных заведений Северного Кавказа, использующих наследие А. С. Макаренко в организации учебно-воспитательного процесса школы. Приведен анализ методов, используемых великим педагогом: методы убеждения, переучивания, переключения и другие.

Ключевые слова: метод, личность, воспитательная система, традиции народной педагогики.

Aldakimova O. V. Use of Historical Heritage Makarenko in Modern Education

This article presents the experience of several educational institutions of the North Caucasus, using legacy Makarenko in the organization of the educational process of the school. The analysis methods used: persuasion techniques, retraining, switching and more.

Key words: method, personality, educational system, the traditions of folk pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Реутова Л. П.

УДК 378.015.311:316.45

О. Г. Берестенко

**ВПЛИВ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ТЕОРІЇ І ПРАТИКИ
А. С. МАКАРЕНКА НА КУЛЬТУРУ ПРОФЕСІЙНОГО
СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ**

Потреби сучасного суспільства, його духовні і матеріальні сфери зумовили особливу актуальність проблем спілкування і виховання, окреслили принципово нові ознаки світової цивілізації, що пов'язані з особливостями функціонування постіндустріальних суспільств, з новими інформаційними технологіями, з процесами глобалізації та соціалізації.

У процесі соціалізації головне місце займає вміння особистості контактувати і співпрацювати з іншими, тому зростає роль *взаємовідносин особистості у колективі, культури спілкування,*

культури професійного спілкування та потреби її вдосконалення. Освітній простір XXI століття – це синкретичне, соціокультурне й інформаційне **середовище** (школа, ВНЗ, відео телекомунікації, комп'ютери, електронна пошта, інтернет, скайп та інше). **Інтенсивний** розвиток інформаційних засобів, їх якісні та змістовні характеристики, суперечливо впливають на суспільство, особливо на підлітків: з одного боку дозволяє особистості нескінченно розвивати власні освітні інтереси, творчі здібності й активізувати когнітивну діяльність на основі нових комунікативних стратегій; з другого боку окремі телепередачі, рекламні ролики, телефільми, сайти, негативно впливають на формування, виховання та спілкування неповнолітніх, яким не завжди легко розібратися в побаченому та почутому, зробити правильні висновки, тому часто молодь схвалює те, що заслуговує осуду та покарання.

Сучасне суспільство потребує спеціальної професійної виховної роботи та профілактики таких **патологічних явищ суспільного** життя як **пияцтво, наркоманія, куріння, хабарництво, злочинство, рекет, проституція**. Виховання – процес соціальний, як підкреслював А. С. Макаренко, в ньому беруть участь, речі, явища, але перш за все, і більше всього, люди, з них на першому місці, батьки і педагоги.

Мета статті – осмислення виховної системи А. С. Макаренка, осягненні шляхів та засобів його професійної позиції, **об'єкт** – педагогічна спадщина та досвід педагогічної діяльності видатного педагога, **предметом** – вплив позитивного виховного досвіду на професійну культуру спілкування сучасного вчителя.

Ми визначаємо **професійне спілкування**, як творчий, керований процес взаємообміну повідомленнями, організації взаєморозуміння, досягнення оптимальної взаємодії, взаємопізнання в різних видах діяльності учасників професійно спрямованої комунікації. Творчістю в основному розуміють як діяльність, результатом якої є створення індивідуально нового, неповторного, оригінального.

Професійне спілкування стикається з безліччю непередбачених ситуацій, в яких по-новому треба розв'язувати задачі взаєморозуміння і взаємодії, вирішення яких не можна здійснити за відомим алгоритмом чи шаблоном, хоча знання загальних творчих підходів до розв'язання професійних задач сприяють подоланню труднощів.

Культура професійного спілкування – це соціально значущий показник високого рівня здібностей, знань та умінь здійснювати свої *взаємини з людьми*, які формуються на основі певних умов професійної діяльності, вбирають в себе її особливості, базуються на ній, виступають важливою складовою частиною, засобом діяльності.

Для вдосконалення *культури професійного спілкування*, як характеристики професійної майстерності вчителя у *вмінні допомагати і бути провідниками у процесі соціалізації*, дуже важливі знання *теорії та практики колективного виховання*.

Колективне виховання – позитивна основа суспільства, в колективі особа засвоює норми і правила, суспільний досвід, вчиться регулювати свою поведінку, тощо. Людина в колективі – це людина в суспільстві.

Історія української педагогіки, починаючи з 20-х років ХХ ст., у своєму розвивальному русі, відчуває благотворний вплив педагогічних поглядів А. С. Макаренка (1888-1939) – яскравого представника вітчизняної педагогічної науки.

Один із найвідоміших педагогів світу (свідомством міжнародного визнання стало рішення ЮНЕСКО (1988р.), відносно всього чотирьох педагогів, які визначали спосіб педагогічного мислення в ХХ столітті, це – Джон Дьюї, Георг Кершенштейнер, Марія Монтессорі і Антон Макаренко), який збагатив світову педагогіку, вніс великий доробок у теорію виховання **вченням про колектив**.

Ще при житті, діяльність А. С. Макаренка як вихователя і педагога получила високу оцінку Л. Арагона, А. Барбюса, Д. Бернала, У. Бронфенбреннера, А. Валлона, В. Галля, А. Зегерс, Я. Корчака, С. Френе та інших діячів культури та освіти. Велике значення в житті педагога мала підтримка письменником А. Горьким, для якого турбота про дітей, особливо безпритульних, було важливим ділом на протязі багатьох років.

Але, ще при житті діяльність Макаренка піддавалася критиці. По-перше, його досягненням частіше не вірили («хлопчики в солодкому сиропі» – характерний відгук про книгу «Прапори на баштах»). По-друге, його методи та підходи вважали чужими («Система Макаренка – система не радянська» – оцінка чиновників «Педагогічної поеми»). По-третє – йому завжди приписували рукоприкладство. Завдяки «доброзичливим» донесенням, Н. Крупська на комсомольському з'їзді виступила з жорсткою критикою його системи та методів виховання (виступ було надруковано у газеті «Комсомольська правда»). Все це мало цілий ряд трагічних наслідків для нього і його послідовників (їх було звільнено з колонії ім. Горького). Про негативне ставлення офіційної педагогіки до педагога говорить факт неприсутності педагогічних посадовців на його похованні у квітні 1939 році. Тому зрозуміло, чому твори А. С. Макаренка вперше з'явилися надрукованими не в педагогічному видавництві, а в літературному.

Сьогодні до ідей А. С. Макаренка ставляться теж іноді критично, заперечуючи цінності теоретичної спадщини. Його звинувачують у використанні командних методів, у підпорядкуванні індивіда колективу, за воєнний режим в загонах (його ідеал дисципліна), понад вимогливість. Звинувачення друге: система Макаренка – педагогіка для безпритульних, все, що він робив годиться тільки для правопорушників та злочинців, його методи не актуальні, більше того не можуть бути використані на практиці. Звинувачення третє: його система не працює в руках рядових педагогів, вона – для геніїв, а нам потрібно рівнятися на рядових. У

2011 році в Харкові за наказом міської влади, яка вважає педагога «пережитком комуністичної епохи», було розібрано та вивезено пам'ятника А. С. Макаренка, який зведений був на кошти робітників заводу ФЕД у 1968 році [10].

Перше наукове осмислення досвіду А. С. Макаренка було зроблено радянським вченим І. Ф. Козловим, який в 1941 році захистив дисертацію з теми: «Педагогічний досвід А. С. Макаренка», та сприяв видавництву повного зібрання творів А. С. Макаренка [5, с. 159]. У зарубіжній педагогіці видатне місце займає, заснована в 1968 році у ФРГ, лабораторія вивчення досвіду А. С. Макаренка – це дослідницький центр порівняльної педагогіки Марбурзького університету. Там було прийнято спробу надрукувати Макаренка німецькою та російською мовами без цензурних купюр. Визнання серед російських і зарубіжних макаренковедів, мали роботи професора Г. Хиллига (ФРГ), члена РАО РФ і АПН України, президента Міжнародної макаренківської асоціації (ММА) Т. Кораблєва [4, с. 65 – 67].

У своїх поглядах А. С. Макаренко високо оцінює роль вчителя у суспільстві, називаючи його «інженером дитячих душ», вводить поняття **«педагогічної майстерності»**, **«педагогічної техніки»**, як «інструментовці» конфліктних ситуацій, віддаючи перевагу **«педагогіці паралельної дії»** та прийомам впливу на вихованця **через колектив**. Він виходить з таких положень: «Відповідальність перед дітьми – це відповідальність перед історією; сьогоднішні діти – це завтрашня історія, завтрашнє майбутнє людства, нашої великої справи». «Навчити людину бути щасливою – неможна, але можна виховати її так, щоб вона була щасливою» [10, с. 120].

А. С. Макаренко створив два взірцевих педагогічних заклади – колонію імені Горького (описав у книзі «Педагогічна поема»), та комуну імені Дзержинського («Прапори на баштах», «Марш 30-го року»). Тисячі правопорушників не тільки підняв «з дна» життя, але й повернув до життя, виховав передовими громадянами нашої Вітчизни, організувавши колектив дітей у різновікові загони для трудової діяльності й навчання.

В своїх книгах, численних статтях, зокрема «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», «Проблеми шкільного радянського виховання», «Книга для батьків», він вказує на шляхи формування педагогічної майстерності та культуру педагогічного спілкування, акцентуючи увагу на вміння вихователя: «читати за обличчям» вихованців, жести, внутрішній стан, наміри; керувати своєю мімікою, поведінкою, жестами; мовної технікою, постановкою голосу; комунікативними та емоційно-вольовими якостями, акторською, психологічною, дослідницькою підготовками, тобто культурою вербального і невербального професійного спілкування. Макаренко писав «Я став майстром своєї справи лише тоді, коли зміг з 20-ма відтінками сказати: іди сюди» [8].

Для того, щоб прояснити суть його педагогічної парадигми і вплив її на виховання особистості, звернемося до аналізу педагогічної системи А. С. Макаренка.

Педагогічна система А. С. Макаренка – це складна сукупність ідей і практичних рішень, основними з яких є: суть виховання як суспільне явище; єдність виховання і життя; мета виховання як розгорнута програма формування людської особистості; колектив як метод виховання; взаємовідносини колективу і особистості; самоуправління у колективі; виховання свідомої дисципліни; зв'язок навчання із продуктивною працею; праця як постійний компонент системи виховання; залучення вихованців у різноманітні життєві сфери, виховання господаря життя; традиції й їх виховна роль; педагогічний колектив і його центр; всебічний розвиток особистості; роль сім'ї у вихованні дітей.

Мету виховання А. Макаренко розумів як програму особистості, програму людського характеру, тому у виховному процесі має бути загальна програма виховання й індивідуальна, залежна від особистості конкретного учня.

Педагогічна система А. С. Макаренка є унікальною, в ній знайшли реалізацію принципи та методика виховної роботи, які, спрямовані на виправлення негативної поведінки, формування готовності підпорядковувати свою поведінку **вимогам колективу**. В цілому можна сказати, що педагогічна парадигма А. С. Макаренка в основному базується на **принципі виховного впливу колективу** («колектив – людина», «суб'єкт – об'єкт»). Більшість методичних прийомів А. С. Макаренка добре вкладаються в основну формулу біхевіоризму: «стимул – реакція – підкріплення», який був для середовища, у якому перебував А. С. Макаренко, цілком виправданим і, можливо, єдино правильним (1917-1930 р. на Україні були тяжкими після революції і громадянської війни). Треба було забезпечити елементарний морально-матеріальний рівень життя та діяльності.

А. С. Макаренко розробив теорію дитячого колективу: розкрив основні його ознаки, визначив стадії розвитку, шляхи формування і методику використання виховних можливостей колективу. Згідно з його вченням, головними ознаками колективу є:

- загальні мета, праця, організація праці;
- органічний зв'язок з іншими колективами;
- наявність органів самоврядування, відносини відповідальної залежності;
- колектив повинен стояти на принциповій позиції світової єдності трудящого людства.

Він розглядав колектив як динамічне об'єднання: колектив – «живе» доти, доки він розвивається (**закон руху колективу**), у своєму розвитку проходить ряд стадій. На *першій стадії* – значуща роль педагога, який вимагає, вивчає вихованців, організовує різноманітну

колективну діяльність; на *другій* – робота з активом, вимагає педагог і актив, розвиток активності у різноманітних формах колективної діяльності; на *третьій* – розквіт колективу, який висуває вимоги до окремої особистості; найвищою являється *четверта стадія* – це самовиховання, коли кожний член колективу не чекає доручень колектива чи його лідера, а сам, виходячи з інтересів колективу і особистісних інтересів, бере на себе певні обов'язки, виконує їх й сам себе контролює. Результатом такого підходу до формування колективу має бути досягнутий високий рівень виконавчої дисципліни [6].

Діяльність у колективі, стверджує педагог, являється неповною без **«системи перспективних ліній»**, тобто без системи колективних цілей (ближніх, середніх і віддалених). Таким чином, життя колективу протікає в атмосфері постійного цілеспрямовання, спрямованості в майбутнє, що сприяє формуванню рефлексії, майбутнє виступає мотиваційним чинником, що впливає на поведінку. Використання системи перспективних ліній формує соціальний оптимізм, прагнення досягти власною працею «завтрашню радість».

А. Макаренко був неперевершеним майстром індивідуального впливу, але на власному досвіді прийшов до твердого переконання, що найдоцільнішим є перехід до впливу опосередковано, через організований первинний колектив, в якому всі його члени перебували у постійному діловому, товариському і навіть побутовому спілкуванні. Такий виховний вплив він назвав **«педагогікою паралельної дії»**, коли відповідальність за кожного покладається на колектив і його самоврядування: що впливає на згуртованість колективу, а різноманітна спільна діяльність робить життя дитячого колективу цікавим, сприяє налагодженню стосунків. Якщо учні самостійно розпочали діяльність, розподілили обов'язки між собою, вони охоче займатимуться, переживатимуть радість від досягнутих успіхів.

У вихованні особливе значення має **стиль життя, діяльності, спілкування** учнівського колективу, характерними ознаками якого є: **позитивність, життєрадісний тон**, в основі якого свідомо дисципліна, **почуття власної гідності**, здатність до орієнтування, почуття захищеності, здатність до гальмування, звичка поступатися товаришеві, єдність колективу. Якщо панує єдність і дружба, почуття власної гідності кожного члена колективу, виховання учнів дається легше. На згуртованість учнівського колективу позитивно позначається і єдність в діяльності педагогів. У згуртованому педагогічному колективі кожен педагог насамперед дбає про загальношкільний колектив, про справи свого класу й лише потім – про власний успіх. Вчений розробив чітку систему формування **демократичної культури**. Колектив у комуні був розбитий на класи та загони, командири в яких змінювалися двічі на рік. Для виконання завдання утворювалися ще зведені загони, призначався черговий командир. Така система залежностей, зміни статусу, служила гарантом демократії, не залишала можливості для виникнення

кар'єризму. У такому колективі найсильніша особистість не мала шансу, як писав Макаренко, «стати над колективом» або відчувати себе належною до «командної касти».

Викликає симпатію, в діяльності керованих А. Макаренком колективах, повноцінний, без відтінків фальші, **демократичний стиль відносин**. Педагог або вихованець ставав повноцінним рівноправним членом колективу тільки тоді, коли після чотирьохмісячного випробувального строку рішенням загальних зборів йому присвоювалося звання колоніста (або в комуні – комунара).

Педагогічний досвід Макаренка – відкрита система, яка об'єднала в собі все те, що відбувається в житті. Вона не замкнута ні мертва – вона джерело творчості та розвитку. Знання та впровадження позитивного теоретичного та практичного досвіду педагогічної виховної системи А. С. Макаренка в професійну діяльність педагога вдосконалює професійну майстерність, культуру професійного спілкування, професійну культуру фахівця.

Список використаної літератури

- 1. Богуславский М. В.** Переплетение судеб и систем / М. В. Богуславский // Альманах Макаренко. – М., 2009. – № 2. – С. 54 – 66.
- 2. Галузяк В. А.** С. Макаренко і В. О. Сухомлинський: дві парадигми виховання / В. Галузяк, М. Сметанський // Вісник Луганського педагогічного інституту імені Тараса Шевченка. – 2000. – № 7(27). – С. 40.
- 3. Гётц Хиллиг А. С.** Макаренко и В.А.Балицкий. Два соратника на службе украинского ГПУ / Гётц Хиллиг // Культура народов Причерноморья. – 2005. – №62. – С. 65 – 67.
- 4. Кораблёва Т. Ф.** Философско-этические аспекты теории коллектива А. С. Макаренко. Автореф. канд. дис. ... канд. филос. наук / Т. Ф. Кораблёва. – М., 2000. – С. 3 – 4.
- 5. Козлов И. Ф.** Педагогическая система А. С. Макаренко / И. Ф. Козлов. – М. : Просвещение, 1987 – 159 с.
- 6. Левківський М. В.** Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківський. – К. : Логос, 2003. – 360 с.
- 7. Макаренко В. С.** Мой брат Антон Семёнович / В. С. Макаренко. – Марбург, 1985 – 79 с.
- 8. Макаренко А. С.** ПСС в 7-ми тт. – Т. 1., Т. 4. – М., 1957. – 559 с.
- 9. Постовалова В.** Макаренко, которого всем нам необходимо знать / В. Постовалова // Народное образование. – 2002. – № 10. – С. 196 – 201.
- 10. Халиков М. Х.** Обвиняется Макаренко Антон Семёнович / М. Х. Халиков // Советская культура. – 1988. – 6 февраля.

Берестенко О. Г. Вплив позитивного досвіду теорії та практики А. С. Макаренка на культуру професійного спілкування сучасного вчителя

У статті осмислюється та аналізується теоретичний та практичний досвід А. С. Макаренка з позиції впливу його на культуру професійного спілкування сучасного вчителя з метою її удосконалення, а також дається характеристика теорії виховання особистості в колективі, шляхи та

засоби розвитку професійної позиції, осмислення культури професійного спілкування в колективі.

Ключові слова: виховання, теорія виховання, вчення про колектив, культура професійного спілкування, професіоналізм, педагогічні техніки, педагогіка паралельної дії, система перспективних ліній, ознаки колективу, стадій розвитку колективу, дисципліна, демократичний стиль відносин.

Берестенко Е. Г. Влияние позитивного опыта теории и практики А. С. Макаренка на культуру профессионального общения современного учителя

В статье осмысливается и дается анализ теоретическому и практическому опыту А. С. Макаренко с позиции влияния его на культуру профессионального общения современного учителя, с целью его усовершенствования, а также дается характеристика теории воспитания личности в коллективе, пути и способы развития профессиональной позиции, осмысление культуры профессионального общения в коллективе.

Ключевые слова: воспитание, теория воспитания, учение о коллективе, культура профессионального общения, профессионализм, педагогическая техника, педагогика параллельного действия, система перспективных линий, признаки коллектива, стадии развития коллектива, дисциплина, демократический стиль отношений.

Berestenko E. G. The Influence of the Positive Experience of A. Makarenko's Theory and Practice on the Culture of the Modern Teacher Professional Communication

The article interprets and analyzes A. Makarenko's theoretical and practical experience from the point of view of its influence on the culture of the modern teacher professional communication in order to improve it, as well as characterizes the theory of education of the individual in the collective and the ways and means of developing professional attitude, understanding the culture of professional communication in the collective.

Key words: education, theory of education, the study of collective, a culture of professional communication, professionalism, educational technology, Pedagogy of parallel action, the system of perspective lines, features of the collective, stages of the development of collective, the discipline, the democratic style of relationships.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.